
Jezik hrvatskih medija

Brigitta Busch: *Sprachen im Disput*. Drava, Klagenfurt, 2004.

U knjizi Brigitte Busch opisuje se odnos medija prema jeziku od 1990-ih godina do danas. To je na našim prostorima vruća tema jer »u nekim državama koje su nastale na području bivše Jugoslavije su u prvoj fazi državni audio i audiovizualni mediji kao i novine bliske vladi shvaćali sebe kao glasnogovornike vlade. Stavili su se u službu propagiranja novih nacional-

nih jezika. Poseban značaj imale su pritom — već prije državne samostalnosti, a pojačano poslije — jezične kolumne i javne debate o jeziku, koje su u sebi stapale politički diskurs, narodsko mišljenje i akademski pogled, kako bi zahtijevale pravljene granice« (227). Velika »uloga medija u procesu jezičnog razgraničavanja pobliže se oslikava na primjeru Hrvatske« (205), u kojoj vlada »opsesija granicama« (199).

Mediji su i prije nastanka novih država bili velikim dijelom nacionalno okupljeni: »U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji mediji su bili necentralistički organizirani, svaka od šest republika i obje autonomne pokrajine imale su vlastiti radio i televiziju, koji su bili nazvani po imenima glavnih gradova. Slično decentralistički organizirane bile su i novine, ne samo u novinarskom pogledu, nego i po strukturi produkcije i distribucije. Jedino novine Saveza komunista, Borba, mogle su za sebe tražiti proširenost po čitavoj državi« (198). Takva »decentralistička organiziranost medija u Jugoslaviji olakšala je novim vlastodršcima u republikama i njihovim strankama pristup medijima, koji su brzo stavljeni u službu propagiranja nacionalnih ciljeva« (199).

Upravo »medijima se pripisuje ključna uloga u propagiranju nacionalnog razgraničavanja, govora mržnje, predrasuda, stereotipova i u pripremanju rata« (199). U potpunosti »su državni radio i televizija kao i novine bliske režimu bili u znaku ratne propagande« (202). Pritom su korištene »diskursne strategije koje imaju za cilj učvršćivanje nacionalnog identiteta, mehanizmi razgraničavanja koji se koriste pri konstruiranju grupe kojoj se pripada i grupe kojoj se ne pripada pomoću razlikovanja između 'mi' i 'oni', strategije unutrašnjeg homogeniziranja koje prizivaju nacionalno jedinstvo, solidarnost i lojalnost, ali i strategije mučeništva, isticanja vlastite uloge žrtve« (203).

Poznato je da »je državna radiotelevizija HRT imala neosporno ključnu ulogu

kod izbijanja rata. Ona je propisivala upotrebu jezika, kako na planu sadržaja tako i na planu izraza. Redakcija vijesti objavila je jedan interni dekret koji je određivao jezičnu upotrebu i prikazivanje slika« (207). Kod upotrebe jezika se već početkom 90-ih hrvatska jezična politika počela »orijentirati prema jezičnopolitičkim mjerama fašističkog ustaškog režima iz 1940-ih godina. U ono doba, za vrijeme NDH, donošeni su jezični zakoni i osnovana je državna služba za hrvatski jezik da bi se osigurala 'čistoća hrvatskoga jezika', koji je — kako piše u zakonu o jeziku iz 1941. — 'po svom izgovoru, svojim gramatičkim pravilima i značenju riječi izvorni jezik hrvatskoga naroda' i 'niti je jednak nekom drugom jeziku niti je dijalekt nekog drugog jezika'. Odmak od srpskog i čišćenje hrvatskoga od srbizama bili su osnovna tema ustaške jezične politike. Ta jezična politika propagirala je uklanjanje internacionalnih riječi, koje su žigosane kao srbizmi« (205).

Na jednak način postupali su mediji u današnjoj Hrvatskoj: »Hrvatski mediji bliski Tuđmanovoj vladi bili su puni kolumni i emisija s jezičnim savjetima, isto tako i državna radiotelevizija. Mediji bliski vladi smatrali su sebe modelom za 'ispravnu upotrebu jezika'« (207). Tako »je HRT objavio priručnik u kojem se nabrajaju poželjne hrvatske riječi i nepoželjne 'strane' riječi. Državna radiotelevizija smatrala je sebe instancom koja određuje standard« (208). Navodno 'neispravna upotreba jezika' služila je čak kao pokriće za otpuštanje nepodobnih novinara: »1991. godine započela je uprava HRT-a sa serijom otpuštanja i umirovljavanja, što je zahvatilo gotovo polovinu zaposlenih. Kao javno obrazloženje služila je teška ekonomska situacija nastala zbog rata, no ustvari je uprava otpustila prvenstveno opozicijske i 'nehrvatske' novinare. Kao opravdanje poslužili su i jezikoslovci, koji su prema izjavi direktora utvrdili da 60% novinara oskudno vlada hrvatskim jezikom« (207–208).

Razmjere do kojih je HRT i nakon 90-ih godina nastavio nametati purističke iracionalnosti u jezik pokazuje članak K. Štrkalj u *Književnoj republici* 1/5–6, 2003. Današnji jezični purizam u Hrvatskoj »forisiraju prvenstveno određeni politički krugovi i samozvani zaštitnici jezika u obrazovanju i medijima« (206). Pritom »se forsiraju dijalektalne riječi, reaktiviranje arhaizama i pravljenje vlastite terminologije npr. kompjutorske. Kao sredstvo za sprovođenje nove norme služi administrativna praksa, izdavanje novih udžbenika i mediji« (206–207). Brojni su primjeri »novopropagiranih riječi, npr. riječ *radnik* je zamijenjena pomoću riječi *djelatnik*. Te promjene trebaju 'istrijebiti prethodni vladajući sistem', 'izbrisati svako sjećanje povezano s njim'« (209).

Kako reagiraju govornici na zamjenjivanje riječi? U javnim nastupima »je 'dobra i ispravna' upotreba 'novohrvatskog' postala barem u prvim godinama nakon proglašavanja nezavisnosti znak lojalnosti novoj naciji i njenom političkom vodstvu, i pritisak je bio velik« (209). Usprkos takvom pritisku, istraživanja pokazuju da postoji »znatan otpor prema promjeni. [...] Kod većine govornika je upotreba tih 'novih' riječi ograničena na situacije kada osjećaju da se one očekuju ili zahtijevaju« (210). Jedan dio govornika je svjestan da te riječi nisu povezane s demokracijom i slobodom, nego s nacionalizmom i nametanjem, npr. »mnogi stanovnici Istre poistovjećuju hrvatski standard, pogotovo novohrvatski standard, s centralističkom i nacionalističkom politikom« (209). Ne samo govornici, nego i pojedini »mediji koji se nisu osjećali vezanima za nacionalistički projekt razlikovali su se i po svojoj jezičnoj praksi« (228), npr. »sati-rički tjednik Feral Tribune redovito je oštro kritizirao jezični purizam« (208).

Jedan od apsurdnih vrhunaca jezične politike u Hrvatskoj je to što »je 2001. godine hrvatska vlada donijela zakon koji propisuje upotrebu hrvatskog jezika u me-

dijima kao obaveznu« (210). Kao da su mediji u Hrvatskoj bili skloni koristiti neki strani jezik, npr. njemački, bugarski, španjolski, pa im se zakonom mora nalagati koji jezik da koriste. Donosioci zakona zaboravljaju da je Hrvatska praktično jednojezična zemlja. Osim toga, zaboravljaju da medijima nije potreban takav zakon o jeziku jer medijima je zbog komercijalnih razloga u interesu da ih publika razumije. Dotični zakon se brine i za pismo pa određuje »da HRT mora u svojim programima koristiti latinicu« (210) — kao da se na HRT-u toliko koristi ćirilica, arabica, kinesko pismo ili klinasto pismo, pa se ugroženi status latinice mora zakonom spašavati.

Pored toga, »i zakon o privatnoj radio-televiziji ima paragraf s odredbama o upotrebi jezika. U njemu piše da programi moraju biti na 'hrvatskom standardnom jeziku'« (210–211). Usput rečeno, taj zakon je u suprotnosti s odredbom u gornjem zakonu koja ističe da »treba podupirati 'stvaralaštvo na dijalektima hrvatskoga jezika'« (210). Budući da je standardni jezik ono što nije dijalektalno, ne može se tražiti i da programi budu na standardnom jeziku i da podupiru upotrebu dijalekata jer jedno drugo isključuje.

Donošenje zakona koji propisuju jezik medija nepotrebno je i promašeno, što se vidi i na primjeru Republike Srpske. Tamo je »1996. donešen zakon koji je pod prijetnjom kazne obavezivao sve medije da koriste ekavsku varijantu i ćirilicu. Međutim, u praksi se nastojanje da se pomoću škole i medija implementira ekavska varijanta pokazalo kao nesprovodivo. [...] Čak i neki od političara koji su zahtijevali prijelaz na ekavicu zapadali su često u svojim govori-ma i razgovorima u ijekavicu. 1999. godine promijenila je Republika Srpska svoje zakonske odredbe i vratila se na ijekavicu. Taj primjer jasno pokazuje koliko mogu biti problematični zahvati u jezično planiranje pomoću propisa i zakona o medijima« (204).

Usprkos jezičnoj cenzuri koja vlada u hrvatskim medijima od početka 90-ih godina, istraživanja jezika hrvatskih medija u razdoblju od 1985. do 1997. pokazuju da se »u stvarnoj upotrebi jezika u medijima, ako se izuzme administrativna terminologija, promijenilo relativno malo toga« (227). Takav »zaključak da su jezične promjene u medijskoj svakodnevnici između 1985. i 1996./97. bile relativno male pokazuje kako je diskursna razina, javno i pomoću medija vođena diskusija o razgraničavanju i novom standardnom jeziku, doduše bila efektivna na simboličkoj razini, ali da mijenjanje jezika u medijima, čak i u doba institucionalno podupiranog jezičnog purizma, sporo ide« (209).

Završavajući opis jezika medija u Hrvatskoj i drugim južnoslavenskim državama, B. Busch zapaža kako »se u zadnje vrijeme vide pojedinačne tendencije u medijima da se nekadašnji srpskohrvatski jezični prostor ponovo obuhvati kao recipient. Te tendencije ne rukovode se nostalgijom za onim što je nekad bilo, nego tržišnim razmišljanjem« (229).

SNJEŽANA KORDIĆ